

ÜLKEMİZ ET ÜRETİMİNDE YAPISAL DURUM VE ÜRETİCİ SORUNLARI (*)

Doç. Dr. Sadi ARAL (**)

Doç. Dr. Ersoy CANKÜYER (**)

GİRİŞ

Ülkemizin son yıllarda içine düştüğü sosyal ve ekonomik sorunlarına yeni bir anlayış ve yaklaşımla çözümler aranmaya ve bulunmaya çalışılmaktadır. Türkiye'nin sosyal olduğu kadar ekonomik sorunlarının çözümünde büyük bir potansiyel taşıyan hayvancılığın ve hayvansal üretimin önemli bir işlevi olduğu kuşkusuzdur.

Dengeli ve sağlıklı beslenmede önemli bir yere sahip bulunan hayvansal protein ve bunların başında gelen et; hem halk sağlığını koruma politikamızın, hem de dış satımı artırma çabalarımızın başarıya ulaştırılmasında stratejik bir ürün niteliği taşımaktadır. Diğer taraftan sağlıksız bir kentleşme ve kırsal alandan kentlere akının önlenmesinde ve yeni istihdam olanaklarının öz kaynaklara dayandırılmasında, bölgeler arası dengeli kalkınmanın başarılmasında, sanayi ve hizmet sektörlerine girdi sağlanmasında da hayvancılığımız sosyo - ekonomik sorunlarımızın çözümüne önemli katkılarda bulunabilecektir (10, 9).

Geçtiğimiz dönemlerde hayvancılığımızın ulusal kalkınmamızda ne denli büyük bir değer ve öneme sahip olduğu defalarca ortaya konmuş olmasına rağmen, sorumlu kurumlarca gerçekçi çözümler uygulanmaya konulamamıştır.

Günümüzde akılcı ve ulusal çıkarları ön plâna alan bir anlayışın, hayvancılık alanında da gerçekçi kararlar alarak, bunları ciddi bir biçimde uygulamaya koymasını ve başarıya ulaşmasını dilemekteyiz.

(*) 30 Ocak 1981 tarihinde "Beslenme ve Dış Satım Açısından Ülkemizde Et Üretimi Seminerinde tebliğ olarak sunulmuştur.

(**) Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Öğretim Üyesi.

ÜLKEMİZDE HAYVANSAL ÜRETİMİN YAPISAL DURUMU

1960'lı yıllardan başlayarak, kalkınmasını plânlara bağlayan ülkemizin hayvancılık sektöründe öngördüğü hedefleri ve ulaştığı sonuçları başarılı olarak nitelemek mümkün değildir. Nitekim, plânlı dönemde gerçekleştirilen kalkınma hızlarının plân öncesi dönemlerden önemli ölçüde farklı olmadığı görülmektedir. Örneğin, III. Beş Yıllık Kalkınma Plânı döneminde gerçekleşen en yüksek ortalama kalkınma hızı % 4. 7 oranında olmuştur. Buna karşılık 1957 - 1961 yılları arasındaki dönemde hayvansal üretimde ortalama artış hızı % 3. 5 dolayındadır. Görüldüğü gibi plânlı dönemler, hayvancılığımızda plân öncesi dönemlere göre belirgin bir gelişme sağlayamamıştır (6, 11).

Anlaşılmaktadır ki, geçirdiğimiz kalkınma plânı dönemlerinde hayvancılık sektörünün yerini, önemini iyi değerlendirmeyen, sektörün potansiyelini harekete geçirmede onun teknik, ekonomik ve örgütsel sorunlarını iyi teşhis edemeyen plân stratejileri, hayvancılığın kalkınması konusunda plâna bağlanan umutların adeta yitirilmesine neden olmuştur. Zira, kırsal alandaki yapısal bozuklukların giderilmesinde etkin önlemler sağlayamayan bir plânlamanın yetersiz de olsa, plân hedeflerini gerçekleştirmesine olanak yoktur.

A – Kırsal Alanda Hayvancılık İşletmelerinin Sosyo - Ekonomik Yapısı

Kırsal alanda yaşayan köylü ailelerini sosyo - ekonomik açıdan incelediğimizde, bir yanda bitkisel, diğer yanda hayvansal üretim alanlarında, bazende mikst yani hem hayvansal hem de bitkisel üretim biçiminde ekonomik uğraşı verdiğini görmekteyiz. Kırsal alanda yer alan aile sayısı 4 milyon dolayında olup, bunlardan 1/4 ünün geçimlerini hayvancılık ve hayvansal üretimden sağladıkları tahmin edilmektedir. Sanayide olduğu gibi, bitkisel üretim ve hayvancılıkta da ihtisaslaşma giderek yerleşmekte ve yaygınlaşmaktadır. Aslında bu gelişim, çağdaş ekonomik gelişme ile paralel ve sağlıklı bir süreçtir. Aynı zamanda, ülkemizde toprağın tarımsal coğrafyası da kırsal alanda işletmelerin ihtisaslaşmasını zorunlu kılmaktadır.

Hayvancılık işletmelerinin sosyo - ekonomik yapısı incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun geleneksel birer işletme karakteri taşıdığı görülür. Diğer bir deyişle adı geçen üretim üniteleri çoğunlukla (entansif yapıdaki besicilik, süt sığırcılığı ve tavukçuluk işletmeleri hariç) ekonomik bilinçlilik ve bilimsellikten yoksun, yığın halinde üretim olanağına sahip olmayan işletmelerdir (3 , 4). Ekonomik işletme büyüklükleri dikkate alındığında, hayvancılık işletmelerimizin yurt düzeyinde küçük, yaygın ve dağınık bir biçimde bulunduğu anlaşılır. Diğer yandan terminal pazarlardan uzakta bulunan bu üretim üniteleri tüketim pazarlarının talep ve kalite eğilimleri hakkında da hemen hemen bilgiden yoksundurlar. Hayvansal ürünlerin pazarlamasındaki örgütsüzlükten kaynaklanan bu durum üreticinin alın teri ve emeğinin değerlendirilmemesine neden olmaktadır. Aracı hizmetlerindeki pazarlama produktivitesinin düşüklüğü, pazarlama maliyeti ve aracı marjının yükselmesine ve tüketicinin de daha pahalı tüketmesine neden olmaktadır (2, 5, 6).

Görüldüğü gibi ülkemizde hayvancılık işletmeleri genellikle, irrasyonel bir yapıya sahip bulunmaktadır. Oysa 1950'ler öncesi, geleneksel yapıda olmakla birlikte ekonomik işletme büyüklüğü itibariyle orta ve büyük çaplı hayvancılık işletmeleri; geçen 30 yıllık dönemde uygulanan hatalı tarım politikaları sonucu küçülerek bitkisel üretim işletmeleri diğer bir deyişle tarım işletmeleri içinde yer almaya zorlanmıştır. Yaratılan bu fiili durum hayvancılık işletmelerinin tarım işletmeleri içinde yer alması gerektiğinin, teknik, ekonomik ve bilimsel nedenleri değil uygulanan yanlış tarım politikalarının sonucu olmuştur (5, 6).

Sonuç olarak bugüne değin bitkisel üretime ağırlık veren, destekleyen ve tarımda makineleşmeyi yanlış yorumlayan, hayvansal ürün - yem, bitkisel ürün fiyat ilişkisini hayvancılık işletmeleri ve onu oluşturan hayvancılık sektörü aleyhine uygulayan ekonomi politikaları hayvansal üretimin işletme düzeyinde kârlılık ve verimliliğini azaltıcı birer etken olmuştur.

B – Hayvansal Ürünler Üretim Düzeyi ve Potansiyelimiz.

Ülkemizde artan nüfusun meydana getirdiği talep ve yükselen sosyo - ekonomik refah, hayvansal protein üretiminin artırılmasını gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda dış satıma yönelik potansiyelimizin de bulunması, hayvancılığın önemini dahada artırmaktadır.

1977 ve 1978 – 1983 dönemleri arasında gerçekleşen ve hedef alınan et üretim miktarı ve değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO: 1 – Et Üretiminde Miktar ve Değerler.

		1977	1978	1983
Toplam et	M	979. 7	1. 043. 2	1487. 0
	D	60. 043	63. 656	86. 027
Kırmızı et	M	794. 3	843. 4	1. 127. 8
	D	52. 774	55. 836	72. 161
Tavuk eti	M	185. 4	199. 8	359. 2
	D	7. 269	7. 280	13. 866

Kaynak : IV. BYKP, sf. 360

M : Miktar (Bin ton) D : Değer (1978 fiyatlarıyla, milyon TL)

Tablonun incelenmesiyle görüldüğü gibi, 1978 yılı için öngörülen kasaplık et miktarı 843. 4 bin ton olup, 1978 fiyatları ile 55. 836 milyon TL. değerinde bulunmaktadır. Oysa hayvancılık potansiyelimiz dikkate alındığında bu miktarın düşük bir düzeyi ifade ettiği söylenebilir. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planının (IVBYKP) hayvancılık yurt için talep tahmin tablosu incelendiğinde, tüketim (talep) tahminlerinin de büyük ölçüde üretim hedeflerine eşit düzeyde öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Bu şekliyle IV. BYKP bile hayvancılığımızın potansiyelini etkin biçimde harekete geçirmeyi öngörmemiş, üretip-tüketen kapalı bir ekonomi modeli içerisinde değerlendirmeye çalışmıştır. Bu görünüm, ülkemizin hayvansal ürün dış satımı konusunda yetersiz olduğu izlenimini yaratmaktadır. Gerçekte, orta ve uzun vadede çözümlenmesi mümkün olan ıslah, kaba yem üretimi gibi sorunlar bulunsa da, kısa dönemde alınacak rasyonel önlemlerle hayvansal üretimi ve bu arada et üretimini önemli ölçüde artırma olanağı vardır. Bugün için hayvancılığa; Kredi ve finansman, kesif yem üretimi özel ve kamu kesimlerinde örgütlenme, hayvan sağlığını koruma ve ürün kayıplarını önleme konusunda önemli dar boğazlar mevcuttur. Ne var ki bunların kısa dönemde çözüme kavuşturulması da mümkün görünmektedir. Genç hayvanların yem yetersizliği ve üreticinin mali güçsüzlüğü yüzünden henüz çok az bir ağırlıkta iken kesime sevk edilmesinin et üretimini büyük ölçüde düşürdüğü bilinmektedir (14). Eldeki bilimsel verilerin bu alanda eksikliğine rağmen, en az yanılma payı ile kesif yem ve hayvan sağlığı ile ilgili önlemlerin alınmasıyla et üretiminde birim başına verimliliğin % 20 - 25 dolayında artırılacağı tahmin etmekteyiz. Bu duruma göre elde edilebilecek et üretim artışı 210 bin ton dolayında olacaktır. Üretimin değeri ise 1980 yılı fiyatlarıyla 52 milyar TL. dolayında gerçekleşecektir. Diğer taraftan kredi - finansman, pazarlama ve örgütlenmede alınacak önlemlerin birim başına et üretiminde % 10 - 15 dolayında bir artış sağlayabileceği öngörüldüğünde; toplam birim başına verimlilik % 30 - 35 dolayına ulaşabilecektir ki, bunun miktar ve değer olarak ifadesi 280 bin ton et ve 70 milyar TL. demektir.

Kısa dönemde 280 bin ton dolayında gerçekleştirilebilecek et üretim artışı ile kişi başına düşen (tavuk eti hariç) et tüketim miktarını 18 kg dan 24 kg'a çıkarmak mümkün olabilecektir.

Elde edilmesi mümkün görülen bu artışın dış satıma yöneltilerek döviz darboğazlarının aşılması ve kalkınmanın finansmanında kullanılması halinde 840 milyon dolarlık bir satış geliri sağlanabilecektir. Sadece et dış satımı ile petrol dış alımının 1/4 ünü gerçekleştirmek mümkün olabilecektir. Hayvancılığın diğer üretim alt sektörlerinin de (süt, süt mamülleri, tavukçuluk, su ürünleri ve balıkçılık) bu kısa dönem rasyonelleştirme önlemlerinden olumlu yönde etkileneceği dikkate alındığında, ülkemizin 1 milyar dolara yakın bir dış satım gelirini elde etmesi mümkün görülmektedir. Bu miktar bir dış satım gelirini elde etmek örneğinin ancak 5 milyon ton kadar buğdayın dış satımı ile gerçekleştirilebilir. Oysa Türkiye'nin ne kısa ne de orta dönemde bu düzeyde bir buğday üretimi gerçekleştirerek dış satıma yönelmesine olanak bulunmamaktadır. Diğer taraftan artan nüfusla birlikte iç tüketimde de bir artışın olacağı, giderek gerek gübre ve gerekse diğer tarımsal alet - makinede dışa bağımlılığın artmakta olduğu gözönünde tutulursa, önümüzdeki yıllarda, toplam dış satım gelirleri içerisinde miktar ve değer olarak, buğday dış satım payının azalacağı söylenebilir.

Türkiye'de Tarım ve Orman Bakanlığı halâ buğday - nadas ikilisinden kurtulamamış, polükültüre geçememiştir. Ülkemizde 1978 yılında yem bitkileri üretimi tarımsal ürünler üretiminin % 2 sine bile ulaşamamıştır (11). Oysa bu oran gelişmiş batı toplumlarında en azından % 25 - 30 dolayındadır. Birim başına verimliliği artırmaya yeterli ölçüde yönelmeyen bitkisel üretimin özellikle buğdayda yeni tarla alanları açarak dış satım olanakları yaratma politikasının tutarlı bir politika olmayacağı kanısındayız. Buna karşılık birim başına verimliliği artıran, buğday yerine en az % 25 - 30 dolayında yem bitkileri üretimine ağırlık veren, yemi ete dönüştürerek dış satıma yönelen bir politika ülke çıkarlarına daha uygun olacaktır. Zira dış satımda Türkiye'nin uluslararası piyasalarda et ve hayvansal ürün satış rekabetinin üstünlüklerini, bitkisel ürünlerin hiçbirisiyle mukayese etme olanağı yoktur.

Tebliğimizin başında da belirttiğimiz gibi, hayvancılık sektörü istihdam sorunlarının çözümünde de diğer sektörlerle kıyaslanamayacak bir verimliliğe sahiptir. Örneğin, genel olarak 1979 fiyatlarıyla ulaştırma sektöründe 5. 368. 000 TL. lik bir sabit yatırım ile 1 kişilik bir istihdam olanağı yaratılmaktadır. Diğer sektörlerden sabit yatırımın iş gücü istihdam verimlilikleri ise şöyledir. Motor sanayinde 1. 350. 000 TL. ; Madeni eşya sanayiinde 1. 300. 000 TL. ; Plastik sanayiinde 2. 800. 000 TL. ; Demir Çelik Sanayiinde ise 10. 000. 000 TL. dolayında bulunmaktadır. Oysa hayvancılık sektöründe 833. 000 TL. lik bir sabit sermaye yatırımı ile 1 kişilik iş gücü istihdam olanağı yaratılabilmektedir. Bugün için 2. 5 milyon dolayında bulunan (11, 12) ve önemli bir sosyal ve ekonomik sorun yaratan işsiz sayısının diğer sektörlerle göre daha az yatırımla istihdamında hayvancılık sektörü önemli bir rol oynayabilecek yapıdadır. Böylece sınırlı ekonomik kaynakları bir yandan verimli bir biçimde kullanmak mümkün olacak, ayrıca sanayileşmemizin finansmanı daha istikrarlı iç kaynaklara dayandırılacaktır. Bu doğrultuda izlenecek politikalarla kırsal alanda bitkisel ve hayvansal üretimin rasyonelizasyonu gerçekleştirilmiş olacaktır.

ET ÜRETİMİNDE ÜRETİCİ SORUNLARI

Genelde hayvancılık sektöründe olduğu gibi, üretim alt sektörlerinden et üretiminde de üretici sorunlarını beş ana bölümde ele almak mümkündür. Bunlar; yem, hayvan sağlığı, kredi ve finansman, örgütlenme fiyat ve pazarlamaya ilişkin sorunlardır. Burada, yem konusu incelememiz kapsamı dışında tutulmuş bulunmaktadır.

A – Et Üretiminde Hayvan Sağlığı Sorunları

Hayvan sağlığı sorunları, meydana gelen sonuçları değerlendirildiğinde, hem insan sağlığı hem de hayvansal ürünlerden meydana gelen ekonomik kayıplar nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır. Ülkemizde hayvan sağlığına yönelik Veteriner hizmetlerinin etkinleştirilmesinde önemli mesafeler alınmıştır. Doğu ve Güneydoğu komşularımızdan yurdumuza geçen sığır vebası, şap gibi bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla planlı dönemde etkin bir mücadele verilmiş ve hastalığın ülke ekonomisine verebileceği zarar, sağlanan imkânlar

ölçüsünde en aza indirilebilmiştir. Ayrıca Trakya Bölgesi, Ülkemizle Avrupa arasında tampon bir bölge haline getirilerek bu bölgede hastalıkların yayılması önlenmiştir. Hayvan hastalıklarının teşhisi, tedavisi bulaşma ve yayılmalarının önüne geçmek amacıyla 1978 yılında toplam 149. 5 milyon doz çeşitli aşı üretilmiş, aynı dönemde 113, 5 milyon doz aşı tatbikatı uygulanmıştır. Ancak paraziter hastalıklarla savaşım konusunda üreticinin eğitim noksanlığı, bu alanda devletin paraziter mücadeledeki olanaklarının azlığı, alet makine parkının yetersizliği başarı oranını sınırlamıştır. Buna rağmen, hayvan hastalıklarıyla savaş sonucu II. BYKP döneminde 24. 3 milyon kiloluk meydana gelebilecek et kaybı ekonomiye kazandırılmıştır (11, 20).

Plânlı kalkınma dönemlerinde hayvan sağlığı ile ilgili öngörülen hedefler gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, çağdaş anlamda hizmeti güçleştiren ve verimliliği sınırlayan personel, finasman, araç, gereç, ulaşım eksikliklerin giderilmesi ve hayvan sağlığı hizmetlerinin diğer kamu hayvancılık hizmetleriyle entegre ve koordine edilmesi gerektiği inancındayız.

B – Et Üretiminde Kredi ve Finasman Sorunları

Hayvancılıkta kalkınma ve atılımın gerçekleştirilmesinde devletin kredi ve finasmanda öncülük etmesi en başta gelen görevleri arasındadır. Var olan potansiyele rağmen hayvancılıkta kalkınma, kredi ve finasmandan yoksun olarak düşünülemez. O nedenle sektörün gereksinim duyduğu kısa, orta ve uzun vadeli her çeşit kredinin sağlanması gerekmektedir. Ülkemizde tarım ve hayvancılık sektörlerinin kredi ve finasman gereksiniminin büyük bir bölümü T. C. Ziraat Bankasına sağlanmaktadır. Banka kredi mevzuatında üretici lehine ve kooperatifleşmeyi teşvik eden son gelişmelerin önemli ve sevindirici olduğunu belirtmek gerekir. Ancak plânlı dönemlerde tarım ve hayvancılığa sağlanan krediler arasında sektörler arası oransızlığın hala devam ettiği ve plan hedeflerinde kalkınma ve kooperatifleşmeye verilen önem fikri ile çelişikliklerin giderilemediği de bir gerçektir. Örneğin 1968 - 1972 yılları arasında T. C. Ziraat Bankası ve A. İ. D. tarafından kırsal kesimde şahıslara verilen toplam tarımsal kredi içerisinde hayvancılık kredilerinin payı % 10 - 12 arasında değişmiştir. Su ürünleri kredilerinin adı geçen dönemde toplam krediye oranı ise % 0. 4 - 0. 5 arasında değişmiştir (2, 3, 4).

Aynı dönemde T. C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla dağıtılan toplam tarımsal kredilerin sektörler göre (tarım ve hayvancılık) dağılımında, hayvancılık sektörü % 7. 9 – 9. 1 oranında pay almış, bitkisel üretim kesimi ise % 90. 9 - 92.1 arasında yararlanmıştır. Görüldüğü gibi geçmiş dönemde kırsal alana sağlanan krediler kırsal alanda yaratılan ve ulusal gelire yapılan katkılar oranında tahsis edilmemiştir. Diğer bir deyişle 1968 - 1972 döneminde tarımsal gelire % 34. 6 oranında katkıda bulunan hayvancılık sektörü sağlanan toplam kredinin % 7. 9 - 9. 1 inden yararlanabilmiştir. Hayvancılığın kooperatif kesiminde ise bu oran daha da düşmüş ve % 3. 7 - 5 arasında olmuştur (2, 3, 4).

Daha yakın dönemlere ait veriler incelendiğinde de benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. T. C. Ziraat Bankasının 1978 yılı toplam tarımsal kredi miktarı 81. 541 milyar TL. olup, kredinin hayvancılığa tahsis edilen bölümü 3. 855 milyar TL. dir. 1979 yılında, tarımsal kredilerin toplamı 133. 617 milyar TL., hayvancılığın payı ise 7. 007 milyar TL. dir. Verilen rakamların oransal olarak ifadesi halinde, 1978 - 1979 döneminde hayvancılık sektörünün toplam tarımsal kredilerden % 5 kadarını kullanılabildiği anlaşılmaktadır(18).

Sonuç olarak; gerek geçmiş dönemlerde gerekse günümüzde hayvancılığın değer ve önemi ölçüsünde finansman sorunlarının çözümlenemediğini söylemek mümkündür.

C – Et Üretiminde Pazarlama Sorunları

Her sektörde olduğu gibi hayvancılık sektöründe de işletmeler düzeyinde gerek yetiştirme gerekse besi faaliyetlerinde başarıya ulaşılsa dahi ürünlerin pazarlanmasında sorunlar çözülmeyince başarıya ulaşmak güç, bazende olanaksızdır. Kasaplık et pazarlaması kasaplık hayvanın yetiştirme veya besi işletmesinden çıkıp, et mamulleri halini alması ve tüketim aşamasına gelmesine kadar devam eder. Bu arada et pazarlaması et ürünlerinin imalat aşamalarını da içerir. Genellikle et pazarlaması karmaşık bir çok hizmeti kapsar (6). Ülke düzeyinde iyi bir et pazarlama sistemi çeşitli bölgelerdeki değişik kalite ve miktarda talebin karşılanmasını hedef almalıdır. Kasaplık hayvan ve et pazarlamasında sistemin gelenekselliği, pazarlama zincirinin önemli ölçüde uzamasına neden olmaktadır. Üretim ve tüketim merkezlerinin birbirinden uzakta bulunması, gerek üretim gerekse tüketim pazarlarında kalite, fiyat ve miktar taleplerinin yeteri açıklıkta olmaması, aracı zincirinin uzun olmasındaki diğer nedenlerdir. Diğer taraftan kasaplık hayvan ve et pazarlamasında pazarlama hizmetinde görev alan kişi yada kuruluşların tipi ve miktarı, pazarlama sisteminin etkinliği hakkında tek ölçü olamazlar. O nedenle pazarlamanın etkinliğini pazarlama hizmetlerinin prodüktivitesi ile ölçmek daha doğru olacaktır.

Hayvancılık sektöründe sağlıklı bir ekonomik gelişme ancak pazarlama kanallarına ve dolaşım sistemine etkinlik kazandırmakla mümkün olacaktır. Bu etkinlik talebin miktar, çeşit ve kalite olarak üretim kesimine yansıtılmasıyla sağlanabilecektir. Görüldüğü gibi, gerek kasaplık hayvan gerekse et ve ürünlerinin tüm marketing faaliyetleri tüketiciye yönelmektedir. O nedenle pazarlamanın etkin olabilmesi için sistemin yapısı tüketici isteklerine mümkün olduğu kadar uygun olmalıdır.

Ülkemizde pazarlama organları da sosyal ve ekonomik gelişmeye paralel olarak değişmektedir. Geçmiş yıllarda nüfusun yoğun olarak bulunduğu (Ankara, İstanbul gibi) terminal pazarlara büyük önem verilirken, bugün et endüstrisinin üretim bölgelerine kayması sonucu direkt hayvan satışları önem kazanmış bulunmaktadır.

Ülkemizde kasaplık hayvan ve et pazarlamasını yapıldığı yörelere göre ayırmak zorunluğudur. Bunları köyde (Kırsal alanda), kasaba ve küçük şehirlerde ve büyük tüketim merkezlerinde pazarlama olmak üzere üç kısımda incelemek mümkündür. Geleneksel

kasaplık hayvan ve et pazarlama kanalında sayıları bazen 5 - 6 yı bulan, genellikle 3 - 4 arasında değişen aracının hizmetini gerektiren uzun bir zincirle karşılaşmaktayız. Pazarlama zincirinin uzun olmasında en önemli nedenlerden birisi hayvancılık işletmelerinin küçük, yaygın ve dağınık olmasıdır. Bu durum aracı hizmetlerinde çalışanların produktivite düşüklüğüne, dolayısıyla pazarlama maliyetinin yükselmesine neden olmaktadır (2, 5, 6).

Pazarlamada üreticiyi ve tüketiciyi ilgilendiren başlıca ortak nokta fiyattır. Kırsal alanda üretim kesiminde kasaplık hayvan fiyatları çoğunlukla serbest piyasa koşullarında oluşmamaktadır. Bir yanda pazarlama maliyetinin yüksekliği, diğer yanda üretim pazarında aracının talep üstünlüğü oligopsonik bir piyasa oluşumuna neden olurken üreticinin alın teri ve emeğinin de yeterince değerlendirilememesine neden olmaktadır. Kırsal alandaki pazarlamada bu çarpık durum işletmelerin kârlı ve verimli çalışmalarına ve oto finansmanlarına olanak vermemektedir.

Ülkemizde aracı marjları konusunda yapılan bir araştırmaya göre tüketicinin ödediği her 100 birimlik tüketim fiyatının % 38 - 40'ı üreticinin eline geçmekte, geriye kalan % 60 - 62' si ise pazarlama kuruluşlarının marjını teşkil etmektedir (1, 6, 13). Bugün için, verilen bu oranlarda bir miktar değişme meydana gelmiş olmakla birlikte, 100 birimlik tüketim fiyatının ancak % 50 - 60'ının üreticinin eline geçtiğini söylemek mümkündür. Ülkenin pazarlama marjı gelişmiş batı toplumları ile karşılaştırıldığında, pazarlamadaki yapısal bozuklukta, üretici örgütlenmesinin yetersizliğinin de önemli bir payı bulunduğu gözlenmektedir. O nedenle ülkemizdeki kasaplık hayvan ve et pazarlaması bir yanda üreticinin ürünü ucuz satmasına, diğer yanda tüketicinin daha pahalı tüketmesine yol açmaktadır. Pazarlamada ortaya çıkan bu sağlıksız durumun neden ve sonuçlarının incelenmesi; Örgütlenme sorunlarının da gündeme getirilmesiyle tamamlık kazanabilecektir.

D – Et Üretiminde Örgütlenme Sorunları

Örgütlenme modelini kendi sosyo - ekonomik yapısıyla uyumlu bir temele oturtmayan kalkınma çabalarının başarı şansı son derece sınırlıdır. Zira örgütlenmede yapısal bozuklukları gidermeye çalışmayan bir kalkınmada önemli kaynak kayıpları söz konusudur. O nedenle her alanda olduğu gibi hayvancılık sektöründe de yapısal bozuklukları gideren, sektöre dinamizm kazandıracak yeni örgüt modelini belirleme ve o yönde örgütlenme kaçınılmaz bir zorunluktur.

Kasaplık hayvan ve et üretimi hayvancılığın önemli bir alt sektörüdür. Sektörün örgütlenmesini genelde iki alt bölümde incelemek gerekecektir. Bunlar; Kırsal alanda özel kesim hayvancılık işletmelerinde örgütlenme ve hayvancılıkta kamu kesimindeki örgütlenmedir.

1) Kırsal alanda özel kesim hayvancılık işletmelerinin örgütlenmesi:

Kırsal alanda örgütlenmeyi daha çok kooperatifçilik bazına oturtmak gerektiği kanısındayız. Kooperatifçilik toplumsal yaşantıda ortak çıkar ve amaçları gerçekleştirmek için birlikte çaba gösteren kişilerin emek, sermaye ve diğer üretim faktörlerini bir araya getirme hareketidir (2, 7). Hayvancılık sektöründe kooperatifleşme yoluyla örgütlenmede hayvan üreticisinin ve besicisinin kendi kendine yardım etmek suretiyle ekonomik ve örgütsel olanaksızlıklarını gidermek, emeğinin alın terinin karşılığını almak amacı yatmaktadır (2, 6).

Özellikle bu günlerde kooperatifler yasının gözden geçirildiği bir dönemde, kırsal alanda kurulacak kooperatif model konusunda ilgililerin dikkatini çekmek isteriz. Zira, amaç sadece kooperatif kurmak olmamalıdır. Bu amacın gerçekleşmesinde kooperatifçilik kadar, kurulacak ve uygulanacak model önem taşımaktadır. Yeni kooperatifler yasasında kırsal alandaki işletmenin teknik, ekonomik, yapısal özellik ve farklılıklarını dikkate alan, iyi işleyen, kaynak yaratan, sorun çözen gerçeklikte ve bilimsellikte kooperatiflerin kurulması önde gelen amaç olmalıdır. Günümüzde hayvansal üretim faaliyetleri endüstrinin kendisi olmuştur. Hayvancılık; ham maddesi yem, tesisi hayvan; ürünleri et, süt, yumurta, vb. yemin değişime uğramasından oluşan çeşitli hayvansal ürünleri içeren bir sanayidir (8, 9, 15). Hayvancılık işletmesinde hayvansal üretim bir sanayi tipi üretim süreci ile yıl boyu devam etmektedir. Bu yapıyla hayvancılık üretimin dönemsel bir biçimde yapıldığı tarımsal işletmelerden (Bitkisel üretim işletmeleri) tamamen ayrılmakta, daha çok bir sanayi işletmesi özelliği taşımaktadır (5, 6, 17).

Planlı dönemlerde hayvancılık işletmelerini de içeren çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatifleri modeli kabul edilerek, örgütlenmeler bu biçimde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kırsal alandaki bitkisel ve hayvansal üretim işletmeleri arasındaki teknik ve ekonomik benzemezlikler, üretim süreçlerinin farklılıkları, bu kooperatiflerin başarısızlıklarının başlıca nedenlerini oluşturmuştur. Çünkü bir hayvan üreticisi ve besicisi kooperatif işletmesinin çok yönlü sorunları ile bitkisel üretim kooperatif işletmelerinin sorunları ve çıkarları oldukça farklıdır. Çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatifleri ve bunların ortaklarının farklı sorun ve çıkarlarını ortak amaç etrafında toplamak, hemen hemen imkânsız olmuştur. Dolayısıyla öngörülen bu model kırsal alanda beklenen kalkınma çabasını gösterememiş önemli çıkmazlar ve yeni sorunlar yaratmıştır. O halde hayvancılıkta bilimsel ve sosyo - ekonomik bünyemizle bağdaşan yeni örgütlenme modelini ortaya koymak zorunluluğu vardır.

Öncelikle sektörde üretim alt sektörlerine göre örgütlenmeyi hedef alan ihtisas kooperatiflerine yönelmek en uygun model olacaktır (2, 5). Besicilik, süt sığırcılığı, tavukçuluk, balıkçılık, yapağı ve tiftik gibi ihtisas kooperatiflerinin bağlı bulunduğu "Bölge hayvancılık kooperatifleri birliği" bu kooperatiflerin bölge düzeyinde en üst örgütü olmalıdır. Bölgede üretimde ihtisaslaşma hayvancılık kooperatiflerine kredi - finansman ucuz kaliteli ve yeterli girdi sağlama, bölge üretimini planlama, koordinasyonu sağlama, ürünleri değer-

lendirme ve pazarlama konusunda adı geçen örgüt kooperatif işletmelerinin rasyonelleşmesini önemli ölçüde sağlayabilecektir.

Böylece hayvancılıkta ve konumuzu oluşturan et hayvancılığında üretim, yetiştirme, besisi, canlı stok değerlendirme ve ürünlerin pazarlamasını da içeren gerçek anlamda çok amaçlı kooperatifler meydana gelmiş olacaktır.

"Türkiye Bölge Hayvancılık Kooperatifleri Birliği" ise ekonomik coğrafyayı oluşturan bölge hayvancılık kooperatifleri birliğinin en üst örgütü biçiminde ele alınmalıdır. Ülke düzeyinde karar organlarıncı saptanan hayvancılık politikalarının üretici, yetiştirici ve besicisi çıkarları yönünden oluşmasını sağlama, bölgeler arası üretim alt sektörleri itibarıyla üretim, besisi, stoklama, iç tüketim, pazarlama ve dış satım konularında gerekli planlamaları yapma ve bölgeler arası koordinasyonu sağlamada "Türkiye Bölge Hayvancılık Kooperatifleri Birliği" görevler yüklenmelidir (5).

Özellikle kasaplık hayvan ve et dış satımında kooperatif birlikleri ile devlet hayvancılık işletmesinin önemli görevler yüklenebileceği kanısındayız.

Ekonomik açıdan sorunların çözümünde önerdiğimiz bu modelin yasal sorunların çözümünü de sağlayacak bir örgütle pekiştirilmesi zorunlu görülmektedir. Zira geçirdiğimiz dönemlerde üreticinin sorunlarını çözümlemede Türkiye Ziraat Odaları Birliği, hayvancılık açısından bekleneni verememiştir. O nedenle il düzeyinde hayvan üreticileri ve yetiştiricileri odaları ve bölge birlikleri; ülke düzeyinde de "Türkiye Hayvan Üreticisi ve Yetiştiricileri Odaları Birliği" biçiminde bu mesleki örgütlenmeyi yararlı ve zorunlu görmekteyiz.

2) Kamu kesiminde hayvancılık hizmetlerinin örgütlenmesi:

Ülkemizde hayvancılık hizmetleri Cumhuriyet dönemi ile birlikte 1937 yılında 3203 sayılı "Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilat Kanunu" ile Veteriner İşleri Genel Müdürlüğünün yetki ve sorumluluğuna verilmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin o dönemlerinde Türkiye'de kırsal alanda üretimin yapısı çağdaş anlamda bir örgütlenmeyi hedef almış, yasal yetki ve sorumlulukları tarım, hayvancılık ve ormancılık olmak üzere üç ana sektör arasında bölüştürmüştür. Zamanla devletin hayvancılık konusunda kamu hizmetlerinin yürütülebilmesi için teknik olduğu kadar iktisadi ve ticari faaliyetlere doğrudan katılma zorunluğu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu Et ve Balık Kurumu, T. Süt Endüstrisi Kurumu, T. Yapağı ve Tiftik A. Ş. gibi kamu iktisadi teşebbüsleri meydana getirilmiştir. Diğer taraftan hayvancılığa götürülmekte olan kamu hizmetlerinin ve organlarının da çeşit ve sayısı giderek artmıştır. Çeşitli Bakanlıklar bünyesinde yer almakta olan bu kamu ve kamu iktisadi teşebbüsleri, hayvansal üretimin teknik ve ekonomik sorunlarını çağdaş anlamda çözmeye olanak vermemektedir. Oysa hayvancılıkta potansiyeli harekete geçirmenin ön koşulu çeşitli bakanlıklar bünyesinde yer alan ve hayvancılığa sağlık, teknik ve ekonomik alanda hizmet veren kamu kurumları ve kamu iktisadi te-

sebbüslerinin bütünleşmesini sağlayacak yeni bir organizasyona gitmek olmalıdır. Hayvancılıkta kamu kesiminde etkin bir biçimde sağlanan bu entegrasyon ve koordinasyon kalkınmamızda iktisadilik prensibi içerisinde gerçekleşmesini mümkün kılacaktır (2, 6). O nedenle hayvancılık sektöründe kamu hizmetleri, sağlık, üretim, ıslah, teknoloji ve kontrol hizmetlerini birlikte içeren çağdaş bir örgütlenmeyi zorunlu kılmaktadır. Böyle bir örgütlenme hizmetlerdeki ikilemleri giderecek, kamu hizmetlerinde maliyetleri düşürecek ve kaynak israfının önüne geçecektir.

Hayvansal üretimde kredi ve finasman, örgütlenme, kesif yem sağlama sorunlarının kısa dönemde çözümlenmesi, işletmelerde üretimin rasyonellesmesine olanak sağlarken, KİT'lerinden Et ve Balık Kurumu ile özel kesim kooperatif işletme ve birliklerinin entegrasyonu, arzın zaman içerisinde gerek iç tüketim gerekse dış satıma yeterli hale gelmesini gerçekleştirebilecektir. Bu durum et sanayi işletmelerinin de optimum kapasitede çalışmasına yol açacak, üretim maliyetlerindeki düşme, tüketici fiyatlarını azaltacağı gibi, iyi bir fiyat politikası ile zarar eden kuruluşlar olmaktan çıkaracaktır. Diğer yanda iki kesim arası fonksiyonel ilişki hayvan üretici, yetiştirici ve besicisinin alın teri ve emeğinin değerlendirilmesine neden olacak ve sektör büyük ölçüde oto - finasmanını orta ve uzun dönemde böyle sağlayabilecektir (2, 5).

E – Et Üretiminde Fiyat Politikası ve Sorunları

I. Beş Yıllık Kalkınma Planında ekstansif hayvancılıktan entansif hayvancılığa geçileceği; II. Beş Yıllık Kalkınma Planında ise iyi ve kaliteli et üretileceği öngörülmüştür. Ancak iki plan döneminde de bu hedeflerin gerçekleşmesine imkân verecek uygun bir fiyat politikası uygulanmamıştır. Yem - hayvansal ürünler arasındaki fiyat dengesizliği et üretiminin artırılmasında başlıca engellerden biri olmuştur. Planlı dönemlerde, bile 1974 yılına kadar hayvancılık sektöründe üretim alt sektörleri itibariyle ürünler hiçbir zaman devlet destek ve himayesini görememiştir. Aksine günümüz ekonomisinde artık anlamını yitiren ve ulusal ekonomi ve sektörün zararına rağmen sözde tüketiciyi koruyan narh politikaları uygulanmıştır. Diğer taraftan hayvancılık sektörünün et üretimini yönlendirmede görev alan et endüstrisi kuruluşumuz Et ve Balık Kurumu kriterlerinin neye göre saptandığı anlaşılamayan tanzim satışlarına yine bu planlı dönemde devam etmiştir. Kurum üretim maliyetlerinin altında yaptığı bu tanzim satışlarıyla devlet maliyesini milyarları bulan zararlara soktuğu gibi, kasaplık et üretiminde kalite ve verimin yükseltilmesi bir yana, uygulanan yetersiz fiyat politikaları adeta kalitesiz et üretimini istemeyerek de olsa teşvik etmiştir (1, 2, 3).

Kasaplık et üretiminde toplam maliyetleri içerisinde yem girdileri % 69.7 - 78.5 arasında değişmektedir (3, 4, 16). 1 Eylül 1974 tarihinde çıkarılan ve kasaplık hayvan üretimini desteklemeye alan hükümet kararnamesi belirli bir süre için et üretiminde hissedilir bir iyileşme sağlamıştır. Ancak daha sonraki 1977 - 1978 de girdi maliyetlerindeki fiyat artışları dikkate alınmadan ilan edilen taban fiyatları işletmelerdeki kârlılık ve verimliliği olumsuz yönde etkilemiştir.

25 Ocak 1980 istikrar önlemleriyle birlikte ekonomik modelin gereği destekleme alımlarından vageçilmiş ve hayvansal ürünlerden et için de serbest piyasa kurallarına göre fiyat oluşumu öngörülmüştür.

Oysa pazarlama sorunlarında da değindiğimiz gibi, kasaplık hayvan ve et piyasasında üretici örgütlenmesinin yetersizliği nedeniyle oligopson bir pazar ve bu piyasada oluşan oligopson bir fiyat söz konusudur. Serbest piyasa ekonomisinin kurallarının işletilmeye çalışıldığı bir dönemde, hala fındıktan üzüme, tütünden pamuğa, buğdaydan çaya kadar çeşitli tarımsal ürünlerde destekleme politikasının devam ettirilmesi karşısında kasaplık hayvan ve et üretiminde mevcut desteğin bile çekilmiş olmasını tutarlı bir politika olarak görmemekteyiz. Hayvancılıkta alınan bu kararların sonuçlarının yapıcı olmasını beklemek iyimserlik olacaktır.

Kanımızca et dahil diğer hayvansal ürünlerde de üretim artışının gerçekleştirilmesi için bir süre daha etkin destekleme ve fiyat politikalarına büyük gereksinim vardır. Zira işletmede kârlılık ve verimliliği etkileyen fiyat faktörü, üretim nitelik ve nicelik olarak artırılmasında büyük bir paya sahiptir. Halen batı ülkelerindeki uygulama da bu yönde devam etmektedir.

SONUÇ

Ülkemizde artan iktisadi ve sosyal refah ile birlikte hayvansal proteine dayalı dengeli ve sağlıklı beslenme politikalarının hedef alınması, hayvancılık işletmelerinin bitkisel üretim işletmelerinden ayrı ve farklı olarak endüstri işletmeleri haline dönüşmesini zorunlu kılmaktadır.

Geçirilen planlı dönemlerde bile hayvancılığın yerini ve önemini iyi değerlendiremeyen ekonomik politikalar işletmelerin bünyelerinde belirli iyileşmeleri sağlayamamış görünmektedir. Nerede durdurulacağı önceden kestirilemeyen yayla ve mera tahribatı geleneksel olmakla birlikte ekstansif yapıdaki hayvancılık işletmelerinin de daha da irrasyonelleşmesine başlıca neden olmuştur. Bugün uygulanan bu yanlış ekonomik politikalar sonucu hayvancılık işletmeleri yurt dışında yaygın, küçük ve dağınık işletmeler haline dönüşmüştür. Sosyo - ekonomik açıdan işletmelerdeki bu yapısal bozukluğa rağmen hayvancılık sektörü önemli bir potansiyele sahip bulunmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik dar boğazlardan çıkarılmasında hayvancılığın önemli bir katkıda bulunması isteniyorsa hayvancılığın sorunlarına da çağdaş, bilimsel yöntemlerle çözüm bulmak gerekecektir.

Görüldüğü gibi, yapısal bozukluklara neden olan başlıca sorunlar, kredi ve finansman, yem, pazarlama hayvan sağlığı ve örgütlenme konularında ortaya çıkmaktadır.

Kırsal alanda ekonomik demokrasinin gerçekleştirilmesinde kooperatifçilik büyük bir önem taşımaktadır. Ancak, halen uygulanmaya çalışılan çok amaçlı tarımsal kalkın-

ma kooperatifleri işletmeler arasındaki yapısal farklılıkları dikkate almadığı için, başarılı olmadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. O nedenle tarım işletmelerinden tamamen ayrı bir işletme özelliği gösteren hayvancılık işletmelerinin oluşturduğu hayvancılık sektörünün örgütlenme sorunları ve çözüm yolları da kendine özgü bulunmaktadır.

Kamu kuruluşlarının da sektörde rasyonelleşmeye olanak verecek bir biçimde entegre edilmediği gerçeği de ayrıca vurgulamaya değer. Kamu kesiminde de hayvancılığın teknik, sağlık ve ekonomik hizmetlerinin kendi içinde entegre bir şekilde, önerilen özel ve kooperatif kesimi örgütlenmesine paralel olarak bir araya getirilmesi, sektörün potansiyelinin harekete geçirilmesinde önemli bir itici güç olacaktır.

LİTERATÜR

- 1 — ARAL, S. (1971) : *Memleketimizde ET ve Mamullerinin Sürümünde Et ve Balık Kurumunun Yeri ve Önemi. (Doktora Tezi, Basılmamış) Ankara.*
- 2 — ARAL, S. (1974) : *Hayvancılık Sektöründe Örgütlenme. Türkiye IV. Hayvancılık Kongresi, Kalite Matbaası, Ankara.*
- 3 — ARAL, S. (1974) : *Memleketimizin Hayvancılık ve Et Sanayi Sorunları. T. T. O. S. O. ve T. B. B. Matbaası, Ankara.*
- 4 — ARAL, S., AKINCI, M. Y. (1975) : *İç Anadolu Bölgesi Kasaplık Hayvan Üretimi ve Üretici Sorunları. T. T. O. S. O. ve T. B. B. Matbaası, Ankara.*
- 5 — ARAL, S. (1980) : *Kasaplık Hayvan Üreticisi ve Besicisinin Ülke Düzeyinde Örgütlenmesi, Örgütün Niteliği ve Kamu Kuruluşları İle İlişkisi Konusunda Düşünülen Model. Et ve Balık Endüstrisi Dergisi 24. Nisan 1980.*
- 6 — ARAL, S., CANKÜYER, E. (1980) : *Kars İli ve Doğu Anadolu Bölgesi Hayvancılığının Üretim, Pazarlama ve Örgütlenme Sorunları İle Çözüm Yolları. Doğu Anadolu Bölgesi Ara Hayvancılık Kongresi, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara.*
- 7 — AUBERT — KRIER, J. (1962) : *Gestion de l'entreprise. Presses Universitaires de France, Paris.*
- 8 — BOBIN, G. (1969) : *Exploitation agricole et politiques des structures. Librairies. Techniques, Paris.*
- 9 — BUBLLOT, G. (1974) : *Economie de la Production agricole. Vander Etideur, Louvain.*
- 10 — CANKÜYER, E. (1979) : *Hayvansal Üretimde Plan ve Planlama. Gd. Bil. Teknol. Derg. 2,- 1, 42 - 53.*
- 11 — D. P. T. I, II, III, IV. *Beş Yıllık Kalkınma Planları.*
- 12 — D. P. T. 1980 *Programı.*

- 13 -- GÜNEŞ, T. (1968) : Genel Tarımsal Pazarlama. A. Ü. Ziraat Fak. Yayınları: 311, A. Ü. Basımevi, Ankara.
- 14 -- KENDİR, H. S. (1972) : Et Üretiminin bugünkü durumu. Türkiye III. Hayvancılık Kongresi, Ogun Kardeşler Matbaası, Ankara.
- 15 -- LAUNAY, R., BEAUFRERE, J. P., DEBROISE, G. (1967) : L'entreprise agricole. Librairie Armand Colin, Paris.
- 16 -- ÖLEZ, N. (1975) : Ankara Bölgesi Sığır Besiciliğinin Genel Karakterleri (Doktora Tezi). Lalahan Zoot. Araşt. Enst. Yayın No: 38 Lalahan Zoot. Araşt. Enst. Matbaası, Ankara.
- 17 -- SAGUNER, R. A. (1968): Hayvan ve Hayvansal Ürünlerin Pazarlaması Üzerinde Yeni Görüşler. Türkiye I. Hayvancılık Kongresi, Ogun Kardeşler Matb., Ankara.
- 18 -- T. C. Ziraat Bankası Gn. Md. lük Kayıtları.
- 19 -- TÜRK, İ. (1968): Türkiye'nin Kalkınmasında Tarım ve Hayvancılık. Türkiye I. Hayvancılık Kongresi, Ogun Kardeşler Matb., Ankara.
- 20 -- Veteriner İstatistikleri, 1976 - 1978.